

Caracterul

3.1. Definirea caracterului

În timp ce temperamentul are o pondere ereditară ridicată, caracterul este mai sensibil la influențele socio-culturale. Discutând despre personalitate, R. Meili (1963, apud Pavelcu, 1980) arată că aceasta cuprinde caracterul, temperamentul și aptitudinile, exprimând trei aspecte particulare, autorul subliniind ca tot ceea ce nu este temperament și aptitudini este caracter. Totuși ce înțelegem prin caracter? La fel ca și în cazul celorlalte dimensiuni ale personalității, încercările de definire sunt numeroase. Etimologic, caracter înseamnă ceea ce este imprimat, gravat în individ, sensul derivând din grecescul „character”. Frecvența folosirii termenului este diferită, psihologii americani considerând că personalitatea este sinonimă cu caracterul, pe când psihologii europeni preferă termenul de caracter. Asupra acestui aspect atrăgea atenția încă G. Allport (1981), subliniind că „psihologii americani au elaborat multe lucrări intitulate „Personalitatea”, dar puține intitulate „Caracterul”. Dacă încercăm o sistematizare a definițiilor date caracterului vom constata că există:

a. *Definiții care accentuează asupra ideii de trăsătură și atitudine.* Conceptul de *trăsătură* postulat de W. Stern, G. Allport se referă la elemente, aspecte ce pot fi descifrate din viața individuală prin inferențe sau prin interpretarea faptelor de conduită observabile. Pentru G. Allport, trăsătură înseamnă „o structură neuro-psihică având capacitatea de a interpreta mulți stimuli echivalenți funcțional, de a iniția și ghida forme ale comportamentului adaptativ și expresiv” (apud Hergenhahn și Olson, 1999, p. 196).

Fiind însușiri esențiale și durabile ale persoanei, ele determină un mod constant de manifestare. Din aceasta perspectivă caracterul poate fi definit ca ansamblu unitar de însușiri psihice, esențiale și stabile ale unei persoane, care își pun amprenta pe felul ei de a fi, de a se compara, și dobândesc o apreciere morală, pozitivă sau negativă.

Cel de-al doilea termen utilizat în definirea caracterului este cel de *atitudine* care desemnează „o construcție psihică sintetică ce reunește elemente intelectuale, afective, volitive [...] este o modalitate internă de raportare la diferite laturi ale vieții [...] este un fapt de conștiință, dar și reacție comportamentală” (Zlate, 2000, p. 289). Astfel, definiția caracterului capătă următoarea formă: dimensiune a personalității constituită dintr-un ansamblu de trăsături și atitudini stabile și specifice individuale.

b. *Definiții care subliniază aspectul psiho-moral*

Caracterul poate fi considerat nucleul personalității, având în vedere faptul că sistemul de trăsături și atitudini specific fiecărui individ este antrenat în viața concretă, având semnificație morală, îl definesc pe om ca membru al societății. Profilul psiho-moral al individului se manifestă în consistența relațiilor interpersonale și în activitatea sa (Radu, 1991). Cu alte cuvinte, caracterul devine schema de organizare a profilului psiho-moral, implicând raportarea la valoare, manifestându-se în contextul relațiilor interpersonale, care sunt pătrunse de norme, reguli etice, juridice etc. Asupra acestui aspect insistă și G. Allport, care definea caracterul ca „personalitate evaluată”, autorul american neconsiderând totuși caracterul ca domeniu specific al personalității. Având în vedere această semnificație a caracterului, subliniem că el nu apare ca și temperamentul foarte devreme, în copilărie, ci dimpotrivă „se maturează într-o manieră secvențială din copilăria mică până târziu în perioada adultă” (Opre, 2002, p. 64).

Se pot desprinde din cele prezentate că trăsăturile și atitudinile care alcătuiesc caracterul au câteva caracteristici:

- se manifestă relativ constant;
- sunt stabilizate, generalizate;
- includ elemente cognitive, volitive, afective, acestea din urmă conferindu-le și caracteristica bipolarității (pozitive-negative);
- sunt asociate cu aprecieri, valori;

- se formează de-a lungul întregii vieți, fiind puternic influențate de învățare, experiență individuală, modele culturale etc.;
- sunt organizate ierarhic în trăsături-atitudini supra și subordonate.

3.2. Structura caracterului

Rezultă din cele prezentate că în structura caracterului intră o serie de *trăsături* și *atitudini* care se constituie într-un sistem, ce permite diferențierea indivizilor, acestea fiind esențiale și stabile, fapt ce conferă personalității constanță. Stabilitatea trăsăturilor nu trebuie înțeleasă ca rigiditate, ci dimpotrivă ea nu exclude o relativă plasticitate, care facilitează procesul adaptării individului în situații noi.

Prin urmare, pot fi considerate trăsături de caracter numai acelea ce satisfac condițiile de stabilitate, pregnanță, constanță, întrucât individul poate manifesta și alte trăsături care sunt conjuncturale, a se vedea situația leneșului care poate deveni harnic sau chiar a cinstului care uneori ajunge să mintă.

O primă componentă a caracterului o constituie trăsăturile. Criteriile de stabilire a unei trăsături sunt după Allport următoarele: *frecvența* cu care o persoană adoptă un tip de adaptare, de ajustare la o anumită situație; *evantaiul* de situații în care individul adoptă același mod de a acționa; *intensitatea* acestor reacții în conformitate cu modelul preferat de comportament. Referindu-se la trăsătură, Hansenne (2003) subliniază cerințele pe care aceasta trebuie să le îndeplinească:

- să fie clar definită;
- să fie mai mult decât o habitudine;
- să fie observabilă;
- existența ei să poată fi demonstrată empiric;
- să interacționeze cu alte trăsături;
- să fie distribuită normal într-o populație;
- să asigure consistență comportamentului unei persoane.

Multitudinea trăsăturilor pe care le posedă o persoană i-a permis lui Allport gruparea acestora în: *trăsături comune* și *trăsături individuale sau dispoziții personale*. Primele sunt distribuite normal într-o populație ce împărtășește aceeași cultură: „oamenii normali dintr-o arie culturală dată tind în mod necesar să dezvolte unele moduri de adaptare comparabile în general” (Allport, 1981, p.340).

Trăsăturile comune dau deci posibilitatea comparării oamenilor, prin urmare personalitatea poate fi analizată, într-o anumită măsură, în termeni de trăsături comune, definite de Allport (1981, p. 274) astfel „structuri neuropsihice generalizate (specifice individului), având capacitatea de a interpreta mulți stimuli funcțional echivalenți și de a iniția și orienta forme constante (echivalente) de comportament adaptativ și stilistic.

A doua categorie de trăsături o constituie cele *personale*, care sunt diferite de la un individ la altul și care pot fi grupate în:

- *trăsături cardinale* ce corespund unor caracteristici importante ale personalității, cu semnificație majoră pentru aceasta „nici o dispoziție de acest gen nu poate rămâne ascunsă, un individ e cunoscut prin ea și poate deveni celebru datorită ei” (idem, p.366).
- *trăsături centrale* - sunt caracteristici ale persoanei ce pot exprima generozitatea, meticulozitatea, timiditatea unei persoane (Hansenne, 2003). Allport (1981, p. 266) susține că fiecare persoană posedă câteva trăsături centrale distincte „dispozițiile centrale probabil sunt acelea pe care le menționăm când scriem o scrisoare atentă de recomandare”.
- *trăsături secundare* - sunt dispoziții mai puțin consistente, mai puțin generalizate (Hansenne, 2003), mai puțin active decât cele centrale, sunt mai periferice, mai puțin esențiale. Dispozițiile secundare sunt similare cu habitudinile sau atitudinile, însă sunt mai puțin generale decât acestea. Ele includ o serie de caracteristici cum ar fi preferința pentru anumite alimente, pentru anumite haine (Hergenhahn și Olson, 1999).

Influențat de ideile cercetătorilor ruși (Secenov, Pavlov) și ale celor americani (Clark, Hull), Eysenck se focalizează pe dezvoltarea trăsăturilor de-a lungul copilăriei. Trăsăturile se grupează în superfactori pe care autorul îi numește: *extraversiune / introversiune (E)*; *neuroticism / stabilitate emoțională (N)*; *psihoticism / forța eului (P)*. În debutul cercetărilor el a definit două dintre trăsături sau dimensiuni ale personalității și anume *extraversiunea / introversiunea* și *neuroticism / stabilitate emoțională*, obținând prin combinația lor patru categorii: *introversiune-stabilitate*; *introversiune-neuroticism*; *extraversiune-stabilitate* și *extraversiune-neuroticism*.

Autorul susține ideea bazei biologice a personalității postulând că *extraversiunea / introversiunea* se află în relație cu sistemul reticulat activator. A doua dimensiune, *neuroticism / stabilitate emoțională* este legată de sistemul nervos autonom și cel limbic. Ideile lui le vom găsi dezvoltate în teoriile mai recente asupra personalității, teoriile psihobiologice reprezentate de autori ca Gray, Tellegen, Zuckerman sau Cloninger.

Abordarea prin prisma trăsăturilor a revenit puternic în ultima parte a secolului trecut în forma teoriei denumite *Big Five* sau *Five-Factor Model*, psihologii estimând că diferențele individuale pot fi explicate prin cinci dimensiuni majore. Care sunt cei cinci factori care explică diferențele individuale? În primul rând semnalăm faptul că printre ei se află și *neuroticismul* și *extraversiunea*, definite de H. Eysenck, ceilalți referindu-se la: *deschiderea spre experiență*, *agreedibilitate*, *conștiinciozitate*. Aceste trăsături pot fi ușor de reținut dacă se utilizează acronimul OCEAN (Openness to experience, Conscientiousness, Extroversion, Agreeableness, Neuroticism).

A doua componentă a caracterului este constituită din atitudini. Chiar dacă nu există o definiție unanim acceptată a atitudinilor, totuși din multitudinea încercărilor de conturare a conceptului se pot desprinde câteva caracteristici esențiale, pe care Popescu-Neveanu (1978) le cuprinde în definiția sa: modalități de raportare a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și față de propria persoană.

Atitudinea este concepută de majoritatea autorilor ca o structură tridimensională, cognitivă, afectiv-motivațională și volitivă. Toate aceste elemente sunt organizate într-o structură care ne permite să ne explicăm cum vor funcționa procesele psihice ale unei persoane și să anticipăm comportamentul ei într-o anumită situație. Fiind raportări la realitatea înconjurătoare, atitudinile cuprind în structura lor pe lângă elemente de factură cognitivă și elemente afective și volitive, fiind organizări durabile de motive, emoții față de realitate. Această raportare nefăcându-se pasiv și solicitând răspunsuri adaptative îl obligă pe individ să-și fixeze scopuri, să lupte pentru realizarea lor, să ia hotărâri.

Uneori în procesul de structurare a atitudinilor și mai apoi în manifestarea acestora pot să apară decalaje, este astfel posibil ca să existe suficiente elemente de natură cognitivă, dar să nu existe resursele energetice necesare manifestării acestora, individul să nu fie suficient de motivat și prin urmare să nu poată lua decizia de a-și exprima atitudinea față de un anumit fenomen sau eveniment din ambianța sa.

Asemenea emoțiilor și sentimentelor, pe care le includ, atitudinile-valori, exprimate prin trăsături caracteriale, sunt bipolare: bun-rău; frumos-urât; adevăr-minciună etc. Fiind rezultatul interacțiunilor dintre individ și mediu setul atitudini-valori se formează treptat, conturându-se în linii mari în adolescență. Există situații însă când din cauza presiunilor exercitate de mediu un individ poate să-și modifice anumite atitudini, fie în direcția reducerii intensității lor, menținându-se însă orientarea, fie prin schimbarea acestora. Avem de-a face deci cu două tipuri de modificări, prima fiind socotită *congruentă*, iar a doua *incongruentă*.

Schimbarea atitudinilor este însoțită nu de puține ori și de o stare de disonanță cognitivă, care poate duce la un dezechilibru al sistemului de valori al individului. Tendința fiecăruia este însă, spre refacerea echilibrului și restabilirea congruenței atitudinale.

Extras din Bonchiș, E., Drugaș, M., Dindelegan, C., & Trip, S. (2009). Introducere în Psihologia personalității (ed. a II-a). Oradea: Editura Universității din Oradea.